

BRÜNN, 1645

EGY OSTROMLOTT VÁROS A HARMINCÉVES HÁBORÚ IDEJÉN¹

Tózsá-Rigó Attila

Miskolci Egyetem, BTK, Történettudományi Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros
attila.tozsarigo@uni-miskolc.hu

Bevezetés, kutatási előtörténet

Egy kora újkorral foglalkozó történész számára a harmincas számról, azaz esetünkben a miskolci bölcsészkar harminc éves évfordulójáról óhatatlanul a korszak egyik legjelentősebb konfliktus-sorozata, a harmincéves háború juthat eszébe. Félretéve a számokat érintő asszociációkat, jelen tanulmány témaválasztásának van egy adekvátabb indoklása is. A 2021-ben elnyert Bolyai János Kutatási Ösztöndíj munkatervében vállalt hosszú távú kutatási projektben kiemelt helyen szerepelnek a morva térség egyik legjelentősebb városának, Brünnnek a pozíciói. A témaválasztás fontos módszertani előzménye volt egy 2020-as prágai konferencián megtartott előadásom, valamint az ahhoz tartozó kutatásokból írt tanulmányom.² Ebben Pozsony városának az 1619–1620-as évekből fennmaradt forrásait dolgoztam fel abból a szempontból, hogy a város hogyan élte meg Bethlen Gábornak a térségbe vezetett hadjáratát, melynek során a Habsburg-ellenes erők rövid időre el is foglalták a várost.

Jelen tanulmányhoz hasonló szempontból vizsgáltam Brünn város felhasználható forrásait. A morva várost a harmincéves háború során többször is érintették a katonai események. Ezek közül a legalkalmasabban talán a konfliktus-sorozat első időszakának, a cseh-erdélyi-pfalzi szakasznak a morva térséget érintő eseményeit dolgozta fel eddig a történetírás. A háború utolsó (svéd-francia) szakaszában két alkalommal, 1643-ban és 1645-ben is ostromolták Brünn a Habsburg-ellenes szövetség csapatai. A második ostromról előljáróban itt csak annyit említenék, hogy 1645-ben a francia hugenotta Jean Louis Ratuit de Souches ezredes vezetésével a Spielbergen (a forrásokban leggyakrabban *Spilberg* formában, ma *Spilberk*) állomásozó császári katonaságnak, valamint a brünnieknek sikerült megvé-

deni a várost és az erődöt Lennart Torstenson tábornagy svéd seregének támadása ellen. Jelen tanulmány ezzel az 1645-ös ostrommal foglalkozik.

Bevezetés, kérdésfeltevés

Egy város történetében a háborús állapot rendkívüli helyzetként értékelhető. Ez a kijelentés a kora újkor városaira is érvényes. Egy város ostroma, főként pedig elfoglalása – magától értetődően – erőteljes változást gyakorolt a polgárság életére. A háborús helyzetek ugyanakkor gyakran kifejezetten jó kutatási lehetőségeket kínálnak a várostörténetek számára.

Elsőként az a kérdés merül fel, hogy milyen források használhatók a hadi állapotban eltelt időszak kutatására. Értelemszerűen fontos kérdés az is, hogy honnan származik a forrás, azaz ki és milyen céllal írta a háborús állapotról szóló dokumentumot. Ezeket a forrásokat a legegyszerűbben két nagyobb csoportra oszthatjuk. A hadviselő felek különböző hatásai vagy katonai szereplői általában inkább „kívülről” figyelték meg egy-egy város ostromát. Számos ilyen forrás elemezhető egy adott katona, vagy magas rangú tiszt részéről. Ezek azonban nem, vagy csak áttételesen tudósítanak arról, hogy a városi közösség hogyan vészelte át a megrázkódtatásokat. A másik nagyobb csoportot éppen azok a források képezik, amelyek a városi adminisztráció dokumentumaiként maradtak fenn. Ezek a források már sokkal adekvátabb képet kínálnak arról, hogy az adott város hogyan élte meg a rendkívüli helyzetet, vagy éppen milyen eszközöket tudott mozgósítani a védelem érdekében. Ezekkel a forrásokkal szemben számos további kérdés feltehető. Mi történt a háborús időkben a várossal és hogyan befolyásolta a rendkívüli helyzet általában a város belső életét? Hogyan viselkedtek a krízis idején a polgárok és a városvezetés? Hogyan informálódtak a

¹ Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00622/21/2) támogatásával készült.

² Tózsá-Rigó Attila 2022a.

megváltozott szituációban? Hogyan tartotta a város a kapcsolatot a külső politikai és katonai vezetéssel? Végül pedig magától értetődően felmerülnek speciálisan az adott városra és az aktuális helyzetre vonatkozó kérdések.

Egyet kell értenünk Tomaš Sterneck kijelentésével, miszerint Brünn városának a korszakbeli történetére vonatkozó ismereteinket jelentősen korlátozza, hogy a rendszeres kutatások nagyon egyenetlen színvonalúak. Ami az 1618–1648 közötti nagy európai konfliktus helyi történéseit vizsgáló kutatásokat illeti, a cseh történetírás nem meglepő módon leginkább a háború korai szakaszának a történeti dokumentációjára koncentrál, mivel a cseh- és a morva rendek felkelése idején a morva részvételnek számos részlete a brünni polgársághoz kapcsolódott. A 17. század negyvenes éveinek két városostromát szintén viszonylag alaposan feltérképezték a legfontosabb politika- és hadtörténeti források átfogó vizsgálatával. A cseh történelemnek e „büszkeségre okot adó” és olvasmányos epizódja mellett még a város néhány jelentősebb politikai személyiségének a háborúban képviselt szerepét elemezték eddig viszonylag részletesen. Végül a várostörténetek az 1645-ös események következményeként a morva térség városhálózatának a vizsgálatára fordítottak még általában nagyobb figyelmet. A háború utolsó szakaszában ugyanis jelentős súlyponteltolódás ment végbe, amelynek köszönhetően Brünn az őrgrofság „fővárosa” lett a rivális Olmütz (ma Olomouc, régi magyar nevén Olomóc) rovására.³

A hadtörténeti keret

Brünn 1645-ös svéd ostroma a harmincéves háború utolsó szakaszának volt egy jelentős eseménye. Ekkor már – kisebb-nagyobb megszakításokkal – közel harminc éve folyt cseh és morva földön az öldöklő háború, amelyet gyakran illetnek „a kora újkor világháborúja” közkeletű kifejezéssel. Amint az közismert, a 17. század legjelentősebb konfliktusorozatának több hadszíntere is volt, mindazonáltal a Német-római Birodalom és azon belül a Cseh Királyság és a Morva Őrgrofság régiói és városai különösen sokat szenvedtek a háború különböző szakaszaiban.

Jelen tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hogy akár csak vázlatosan is kitérjek a háború korai szakaszaira, illetve az 1645-ös ostromnak a szempontjából nem is lenne ennek relevanciája. Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a hadviselő felek az 1630-as, 1640-es évek fordulójára mind pénzügyileg, mind katonailag kimerülő félben voltak. Különösen igaz volt ez az 1618 óta szinte folyamatos hadiállapotban lévő Habsburg államkonglomerátumra. Ezt belátva, a negyvenes évek elején megkezdődtek a kölcsönös béketapogatózások, sőt 1641 végén már egy általános békekonferencia megrendezésében egyeztek meg a szembenálló felek, 1643-tól pedig meg is kezdődtek a tényleges béketárgyalások Münsterben és Osnabrückben.⁴ Amint az közismert, a tényleges békére még öt évet várnia kellett Európának. Mindeközben a tárgyalások nem akadályozták egyik hadviselő felet sem abban, hogy folytassák a katonai műveleteket. A vesztes második breitenfeldi csata (1642) után a császáriak csak az újonnan kitört dán–svéd ellenségeskedésnek köszönhetően nyertek némi lélegzetvételnyi szünetet.⁵ Nyugaton viszont a rocroi csata (1643) jelentett újabb csapást a Habsburg erők számára.

Torstenson 1642-ben újra a közép-európai térségbe nyomult csapataival és még ebben az évben elfoglalta Olmützt. Az itteni svéd tényérés lehetővé tette, hogy új szövetségest szerezzenek a Habsburgok „hátában”. A svéd tábornagy még az év elején követeket küldött I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez, hogy tárgyaljanak egy svéd–erdélyi–francia Habsburg-ellenes szövetségről. Hosszadalmas egyeztetések után, végül is 1643 novemberében aláírták a szövetségi szerződést, amelyet 1644 tavaszán svéd részről is megerősítettek. Rákóczi még ez év februárjában meg is kezdte hadműveleteit Felső- és Alsó-Magyarországon.⁶ Az áprilisi galgóczi vereség után a Johann Götz tábornagy és Esterházy nádor vezette császári csapatok visszaszorították az erdélyi sereget Felső-Magyarországra. A hullámzó front a következő év elején újra az erdélyi seregeknek kedvezett, amelyek megint a magyar–morva határig tudtak előrenyomulni és Trencsén–Nagyszombat térségében felvették a kapcsolatot a határ túloldalán operáló svéd erőkkel.⁷

A dán–svéd konfliktust viszonylag hamar sikerült lezárni, s Torstenson a felszabaduló csapataival

³ Sterneck 2012: 119. Hálás köszönettel tartozom Tomaš Sternecknek, aki számos kapcsolódó szakirodalomra és kiadott forrásra hívta fel figyelmemet, illetve Fazekas Csabának, aki a cseh nyelvű szövegek fordításánál nyújtott nélkülözhetetlen segítséget.

⁴ Neuhold 2011: 182–187.

⁵ Gotthard 2016: 130.

⁶ Czigány 2017: 78–80.

⁷ Czigány 2017: 87., 93.

újra Csehországba nyomult és 1645 március 6-án a jankai (ma Jankov) csatában megverte a császári-bajor sereget. A vereség szinte teljes összeomlással ért fel a császáriak számára. Torstenson előtt korábbi korlátozott célja (kapcsolatteremtés az olümützi helyőrséggel) helyett jóval nagyobb stratégiai távlatok nyíltak meg. Szabaddá vált ugyanis az út előtte az osztrák területek felé.⁸ III. Ferinánd is csak nehezen tudott elmenekülni Prágából Bajorország irányába. Nem sokkal a csata után nyilvánvalóvá vált, hogy a korábban már számos hadjárat által sújtott cseh és morva térségekben nem állnak rendelkezésre a megfelelő eszközök és tartalékok ahhoz, hogy a városok hosszú távú védelemre rendezkedjenek be. Iglau (ma Jihlava) mindössze két napos ostrom után, március 13-án megadta magát a svédeknek. Hasonló sorsra jutott a dél-morva Znojmo (a forrásokban Znaim, ma Znojmo). Innen pedig megnyílt az út Alsó-Ausztria és Torstenson új stratégiai célja, Bécs felé.⁹

Torstenson egységei benyomultak az Örökös Tartományokba és március végén átkeltek a Dunán, április elején pedig már Kremset és Korneuburgot is elfoglalták és valóban Bécs előterébe jutottak.¹⁰ A Felső- és Alsó-Magyarországon nyugat felé nyomuló Rákócziak azt javasolta a svéd hadvezér, hogy Pozsony elfoglalása után közösen támadják meg Bécset. A Rákócziakról nem túl jó véleménnyel lévő Neuhold szerint Bécs szerencséjére „*az erdélyi*” (sic!) nem reagált Torstenson felhívására.¹¹ Más megfogalmazás szerint „*az erdélyi fejedelem hatékony támogatása nélkül az utolsó lehetőséget is elszalasztották, hogy Bécs bevételével végső és döntő csapást mérjenek a császárra*”.¹² A közös támadás elmaradása miatt a svéd hadvezér végül is lett a császárváros módszeres ostromáról és május első napjaiban – végigpusztítva a környéket – az utolsó jelentősebb császári kézen lévő város és erőd, Brünn alá vonult.¹³

Az ügy magyar vonatkozása miatt érdemes röviden kitérni arra, hogy valóban kizárólag csak Rákóczi vonakodása miatt döntött-e úgy a svéd hadvezér, hogy kihagyja a kínálkozó alkalmat, amellyel

talán rövid úton le tudta volna zárni a háborút. Rákóczi szerepét vizsgálva túlzás nélkül megállapítható, hogy Bécs ostroma nem az erdélyi csapatok beavatkozásán múlt. Rákóczi nyilván elsősorban diplomáciai okokból nem akarta megkockáztatni az ostromot, mindemellett fontos kiemelni, hogy – mint ahogyan azt később majd éppen Brünn ostrománál láthatjuk – Rákóczi túlnyomórészt könnyűlovassal tudott a szövetséges svéd csapatok segítségére sietni. Ezek a könnyűlovások azonban vajmi keveset változtattak volna egy Bécs elleni ostrom esélyein. Nyilvánvalóan Torstenson is tisztában volt azzal, hogy a rendelkezésére álló erőkkel és elégtelen ostromművekkel nincs esélye bevenni a korábbi években jól megerősített Bécset.¹⁴ Továbbá a császárváros módszeres ostroma utánpótlási szempontból is problémás helyzetet teremthetett volna a svéd sereg számára.

Az ostrom

Az ostrom általános leírásánál elsősorban azokra a mozzanatokra koncentrálok, amelyek a várost és a polgárokat érintették. A morva város stratégiai szerepe jelentősen megnőtt a tavaszi svéd sikerek után. Torstenson – miután nyilvánvalóvá vált, hogy Bécset nem tudja megtámadni – úgy döntött, hogy Brünn bevételével biztosítja morvaországi pozícióit és itt fog áttelelni, annak érdekében, hogy a következő évben beérkező erősítésekkel újra megtámadhassa az osztrák területeket, esetleg Bécset is.¹⁵

Ferdinánd még márciusban kiadta a parancsot, hogy az illetékes katonai és polgári hatóságok tegyenek meg mindent Brünn ellátására és felszerelésére. Nem nagyon tehetett mást, mert ekkor már Cseh- és Morvaország, valamint Alsó-Ausztria jelentős része is svéd kézen volt. A segítség akkor azonban még kimerült abban, hogy március 22-én kinevezte a brünni vár, a Spielberg parancsnokának a kalandos előéletű Jean Louis Ratuit de Souches (másként Jean-Louis Raduit de Souches) ezredesét.¹⁶ A korábban a svédeknek szolgáló tiszt legkésőbb 1642-ben ajánlotta fel szolgálatát a nehéz katonai

⁸ Wilson 2009: 695.

⁹ Bretholz 1895: 17–18.

¹⁰ A jankai csatának további jelentős következménye volt, hogy a császáriak belátták, hogy minél hamarabb be kell fejezniük a háborút, s ekkortól még nagyobb intenzitással vettek részt a megindult béketárgyalásokon. Neuhold 2011: 184–185.

¹¹ Neuhold 2011: 185.

¹² Bretholz 1895: 18. Analógiaként az erdélyi hadaknak és Bethlennek a harmincéves háborúban képviselt szerepéhez ld. Tózsá-Rigó 2013, újabban Tózsá-Rigó 2018.

¹³ Kampmann 2013: 150.

¹⁴ Csak viszonyításképpen érdemes megjegyezni, hogy Torstenson mintegy 16 000 emberével vonult Alsó-Ausztriába. Ezek egy részét nyilván hátra kellett volna hagynia az elfoglalt városok és erősségek védelmére, illetve az utánpótlás biztosítására. Béciben 7 000 katona és hadra fogható polgár alkotta volna a védelmet. Broucek 2001: 149–150. Ezen túl joggal valószínűsíthető, hogy a császár mindent elkövetett volna, hogy felmentse rezidenciávárosát.

¹⁵ Wilson 2009: 697.

¹⁶ Urkunden 1895: XXXIII., 47.

helyzetben lévő császáriaknak, akik – figyelembe véve Souches akkor már jelentős hírnevét – örömmel fogadták. Bár 1644-ben kudarcot vallott az Olmütz felmentését célzó próbálkozásával, azonban mindez nem csorbította a belé vetett bizalmat.¹⁷ A városi források szerint a brünniek is nagy örömmel fogadták a hugenotta tisztet, mivel a korábbi évek tapasztalata alapján nem volt nagy bizalmuk a Habsburgok tartományi vezetőiben. A brünni katonai körzet vezetője (*Kreishauptman*), Sack von Bohuniovitz március közepén nem tartózkodott a városban és a brünniek kérése ellenére nem is volt hajlandó visszatérni.¹⁸ Sack ennek ellenére maradt a posztján.¹⁹

A városfalat tornyok és rondellák erősítették, valamint kívülről árok vette körül. A város védművei azonban nem feleltek meg a korszak erődépítészeti követelményeinek. Souches nem csak a Spielberg védműveire helyezett hangsúlyt, hanem a rövid felkészülési időszakban kimélyítette a városfal árkat is, valamint amennyire az idő engedte megerősítette a városfal kritikus szakaszait.²⁰ Az ostrom idején elsősorban a városfal déli szakasza, a délkeleti Zsidó-kapuvál (*Judenthor*) képezte a legneuralgikusabb részt. Egyrészt azért, mert a Péter-hegy nem tette lehetővé, hogy a városfalról a déli szakasz előtt elterülő térséget tűzzel fedezzék, másrészt a déli fal előtere sűrűn be volt építve. A svédnek számára már az ostrom elejétől jó fedezéket jelentettek az itt elhelyezkedő házak, amelyek az ostrom utolsó napjaiban egyúttal a déli falszakasz elleni rohamok kiindulópontjaiként szolgáltak.²¹

Souches két nagy részre osztotta a védelmet. Ő maga eleinte a városban rendezkedett be, a Spielberg védelmét pedig George James Ogilvy nevű, skót származású alvezérre bízta. A skót tiszt már régóta a Habsburgok szolgálatában állt, a korábbi harcokban egyik karját is elvesztette. Jól ismerte az erősséget és a környező terepet, mivel az ostromot megelőző években is ő volt az erőd parancsnoka. Souches hamar felismerte, hogy a védelem két nagyobb blokkja egymást kell, hogy támogassák az

ostrom során. A Spielberg ugyanis nem állhatott sokáig ellen egy módszeres ostromnak a város logisztikai támogatása (felszerelés, élelem, takarmány, stb.) nélkül. Amennyiben viszont beveszik a város fölé magasodó erődöt, úgy Brünn is tarthatatlan. A város és a Spielberg azonban nem alkottak szoros védelmi egységet. Souches egyik első dolga volt, hogy a védelem két nagy blokkját összekötő fedett utat (*Strada coperta*) megerősíttesse. Emellett megtette az ilyenkor szokásos intézkedéseket: ahol szükséges volt, megerősítették a falakat, a falakhoz csatlakozó védműveket, valamint a contrascarpákat. Továbbá elosztotta a rendelkezésre álló haderőt a különböző védelmi szakaszok között.²²

Wilson szerint a dragonyosokból, polgárokból és jezsuita diákokból álló védőserég létszáma mintegy 1 500-ra tehető.²³ Az erőd helyőrsége magát a Spielberget és a Stradát védte. A fennmaradt források szerint az ostrom kezdetén mindössze 339 gyalogos és mintegy 50 lovas állt rendelkezésre az erődben. A kézműves-legényekből és más polgárokból felállított városi gárdát, vagy városi őrséget három, 200–250 fős egységre osztották és a védelem különböző szakaszaira vezényelték őket. A három egységet nem katonák, hanem egy-egy tanácsúr vezette. Összesen 726 embert sikerült ilyen módon a városnak kiállítania. A városi őrség tehát nagyobb létszámmal bírt, mint az eredetileg a Spielbergen állomásozó katonaság, azonban nyilván csekélyebb harcértéket jelentettek ezek a milícia-szerű egységek. A városban rekedt nemesekből és hivatalnokokból egy különálló egységet szerveztek, ők 133 fővel a Péter-hegy védelmét látták el. A jezsuita-tanulókból is külön csapatot szerveztek, 66 fővel. Őket a Jezsuita Kolostor környékére és a Szent Tamás-sánchoz vezényelték. Volt a városnak saját zsoldban 36 katonája is. Ezeken kívül rendelkezésre állt még egy közel száz fős csapat, amely olyan kézművesekből állt, akik speciális szakértelmük folytán jelentős segítséget nyújthattak a harcok

¹⁷ Koller 1845: 12–13. Souches életéhez legfrissebben: Klapka 2015. Előélete még a korszakhoz mérten is gazdag volt fordulatokban. A hugenották központjának számító La Rochelleben született, 1608-ban. Miután szülővárosát elfoglalták a katolikusok, 1628-ban elhagyta hazáját és a svéd hadseregben próbált szerencsét. A későbbi szerepvállalása fényében némileg meglepőnek tűnhet ez a húzás, azonban nem szabad elfelejteni, hogy a korszakban a Svéd Királyság testesítette meg az európai protestánsok legfőbb reményességét és katonai erejét. Souches tehetségét mutatja, hogy a harmincas évek végén már két ezredet vezetett. A negyvenes évek elején azonban összekülönbözött előljáróival. A folytatásról több verzió maradt fenn. Az egyik szerint egyik

tábornokával párbajt vívott, ami után menekülnie kellett. Egy másik verzió szerint árulással vádolták meg, fogságba vetették, ahonnan 1642-ben megszökött. Bretholz 1895: 20–21. Érdekeséggéppen megjegyezhető, hogy Torstenson akasztással fenyegette Souches-t, arra hivatkozva, hogy dezertált a svéd seregből. Wilson 2009: 697.

¹⁸ Urkunden 1895: XXVI., 38–39.

¹⁹ Urkunden 1895: XXXVIII., 51–52.

²⁰ Koller 1845: 15.

²¹ Bretholz 1895: 25.

²² Bretholz 1895: 27–28.

²³ Wilson 2009: 697.

során (ácsok, kőművesek, bombakészítők).²⁴ Utóbbi egységet tulajdonképpen egyfajta városi utász-alakulatként foghatjuk fel.

Összességében, minden hadrafogható embert számításba véve, szükség 1 500 ember állt Souches rendelkezésére. Ehhez képest az ostromló sereg jelentős számbeli fölényben volt, mintegy húszszoros túlerővel kellett a védőknek szembenéznie. Ezek az arányok azonban csak az erdélyi kontingens beérkezése után alakulhattak ki. Az erdélyi csapatokra égető szüksége volt Torstensonnak, mivel a korábbi veszteségek, valamint az elfoglalt morvaországi erődökben és városokban hagyott helyőrségek miatt a svéd tábornagy alig 11 000 emberrel érkezett Brünn alá.²⁵

Rákóczi még az erdélyi főszereg 1645-ös gyülekezése alatt 6 000 lovassal és 1 200 gyalogossal előreküldte Bakos Gábort, hogy eleget tegyen a szövetségi kötelezettségeinek.²⁶ Más vélemények szerint Bakosnak mindössze 5 000 embere volt.²⁷ A svéd források szerint azonban nemigen lehetett komoly akciókban használni a megbízhatatlan és fosztogatásra hajlamos erdélyi csapatokat. Az erdélyiek viselkedésében viszont jelentős szerepe volt annak, hogy a csapatok nem kaptak megfelelő ellátást és zsoldot.²⁸ Miután a svédek kifizették a kontingens zsoldját, a fosztogatások is alábbhagytak. Július 15-én Rákóczi csapatainak további jelentős része, a fejedelem ifjabb fiának, Zsigmondnak a vezetésével átkelt Morvaországba, azzal a céllal, hogy segítsék Torstenson ostromló csapatait, négy nappal később meg is érkeztek a brünni táborba. Bakos és Rákóczi Zsigmond vezénylete alatt ekkor 12 000 erdélyi katonára és legalább 14 ágyú egészítette ki az ostromló sereget.²⁹ A Habsburg diplomáciának azonban sikerült megakadályozni, hogy Rákóczi további sereg-részeivel is egyesülhessenek a svédek. A fejedelem ezt a svédek előtt arra hivatkozva utasította el, hogy

a Porta nem engedélyezte további Habsburg-ellenes hadműveletek folytatását. Ez valóban így volt, azonban az erdélyi vonakodásnak az volt a tényleges oka, hogy időközben megkezdődtek az erdélyi-Habsburg béketapogatózások. A tárgyalások eredményeként az augusztus 8-án aláírt békével (a későbbi linzi béke) végül is a Habsburg udvarnak sikerült kiiktatnia az erdélyi csapatok fenyegetését.

A hét hadoszlopban felvonuló svédek egy kellemes tavaszi napon, május 3-án jelentek meg a város előterében. Torstenson azt gondolta, hogy számos más morva városhoz hasonlóan Brünn is csekély erőfeszítéssel be tudja venni. A csapatok kímélése végett először követek útján kért szabad bebocsátást a városba. Parlamenterei pénzt is felajánlottak a polgároknak. A városvezetés és Souches egyöntetűen elutasították az ajánlatot. Torstenson Rákóczinak május első napjaiban írt levelében az szerepelt, hogy bár jól megerősített helynek látja Brünn, de azért reméli, hogy hamar beveszik. A hadvezér naplója még vérmesebb reményekről ad tanúbizonyságot, Torstenson úgy gondolta, hogy a várost három, az erődöt pedig legkésőbb nyolc napon belül beveszik az addig győzedelmesen előrenyomuló svéd csapatok. Ennek érdekében május 5-én megkezdődött az ostromútegek felállítása.³⁰ Első szakaszban leginkább a korábban már említett fedett útra, illetve a Spielberg déli előterében álló Szent Anna kolostorra koncentráltak. Utóbbit fal kötötte össze az erőd fő védelmi vonalával, így a kolostor szintén a védelem egy fontos pontját képezte. Hatodikán megkezdődött az erőd és a Strada módszeres lövetése. A következő napon már megközelítő árkokat alakítottak ki a Spielberg lábánál álló Szent Tamás-sánc, valamint a Zsidó-kapu előterében.³¹

²⁴ Bretholz 1895: 30.

²⁵ Czigány 2017: 93.

²⁶ Czigány 2017: 93.

²⁷ Koller 1845: 58.

²⁸ Wilson 2009: 697.

²⁹ Koller 1845: 58.

³⁰ Bretholz 1895: 32.

³¹ Koller 1845: 24–25.

1. ábra: A Spielberg és Brunn városának erődítési tervei egy 1658. január 11-i ábrázoláson³²

Az erőd és a város együttműködésének a jelentősége már az első napokban megmutatkozott. Az első lövetések során Ogilvy idegei hamar felmondták a szolgálatot és üzent Souchesnak, hogy nem látja esélyét, hogy sokáig tartani tudják Brünnt. Souches az erődbe sietett és megpróbálta megnyugtani a skót parancsnokot. Szavai súlyát erősítendő, katonákat vezényelt át a városból és utasította a tanácsot, hogy küldjenek fel a Spielbergbe minden szükségeset a javításokhoz, leginkább kő- és faanyagot, valamint vizet. Amint azt később látni fogjuk a város a későbbiekben is többször kisegítette az erőd katonaságát. Május 10-étől a várost is elkezdték lőni a svédek. Az elkövetkező időszakban a városi polgároknak napról-napra szembe kellett nézniük a lövedékek és a köszilánkok okozta veszély-

lyel. Mindazonáltal Souches és a tanács intézkedéseinek (pl. gyúlékony tetőszerkezetek elbontása, ld. később) köszönhetően viszonylag kevés kár keletkezett az épületekben.³³ Eközben a svédek a korszerű erődharccsztatnak megfelelően folyamatosan dolgoztak a falakat megközelítő árkok kiépítésén. A védők több kisebb kitöréssel sikeresen zavarták a munkálatokat. Ezekben a kicsapásokban a katonák mellett gyakran részt vettek polgárok és a környékről a városba korábban bemenekült parasztok is. Május második felében a svédek elsősorban a Spielberg védműveinek a rombolására koncentráltak. Souches felkészült arra az eshetőségre is, ha betörnek a városba. Erre az esetre a Strada közelében spanyollovásokat és cölöpöket helyeztek készenlétbe, hogy szükség esetén lezárhassák a városból az erődbe vezető utat.³⁴ Az ágyúzás mellett mindkét

³² KA Kartensammlung Inland C IV. Brunn No 7. Domokos Györgynek tartozom hálás köszönettel, amiért rendelkezésemre bocsátotta az ábrázolást.

³³ Bretholz 1895: 33.

³⁴ Koller 1845: 29.

résről megindult a korszakban jellemző aknaharcászat is. Souchesnak egyre inkább megromlott a kapcsolata a depresszióba süllyedő Ogilvyvel. A városi tanáccsal viszont továbbra is jó volt az együttműködés.

Közben a svédek kitartóan közelítették a város falait is. Május végén már északi irányból is veszélyesen közel jutottak a fedett úthoz, és az itt elhelyezkedő Szent Tamás-sánchoz. Május 23-án és 26-án az erőd vallon katonái polgárokkal közösen sikeresen viaszorították ebben a térségben a svédek elöretolt állásaikból. Ezek a kisebb sikerek jelentősen emelték a védők morálját. A brünni asszonyok azt is megkockáztatták, hogy kijártak az elővárosok kertjeibe zöldségért. Mikor Souches és tisztjei észlelték, hogy a svédek nem bántják ezeket a nőket, akkor egy idősebb asszonyt azzal bíztak meg, hogy jusson át az ostromgyűrűn és vigyen híreket Bécsbe. A bátor asszony teljesítette is a kémekhez méltó küldetést.³⁵

Az első hetekben már gondot okozott a város megfelelő ellátása. A lakosság és a katonák mellett el kellett látni az elővárosokból, illetve a környező falvakból bemenekült civileket is. Utóbbiak azért is jelentettek külön terhet, mert nekik – ellentétben a falon belül élő polgárokkal – nem álltak rendelkezésre saját készletek, csak az amit éppen magukkal tudtak vinni.³⁶ Ennek érdekében május 17-én (újra) felmérték a rendelkezésre álló állatállományt és húskészletet. Kiderült, hogy a városi mészárosok megpróbálták kihasználni a rendkívüli helyzetet, s időnként tisztességtelen nyereségre tettek szert. Ezt a város a továbbiakban szigorú büntetés kilátásba helyezésével próbálta megakadályozni. Az ellátási nehézségeket enyhítette, hogy egy május 30-i kitörés során harminc marhát zsákmányoltak az ostromlótól.

Az élelem mellett a másik fontos kérdés a puszkapor-készlet volt. A fennmaradt információk szerint a városnak legalább két löpormalma működött éjjel és nappal. Az egyik hat, a másik nem kevesebb, mint 25 örlőfejjel dolgozott.³⁷ A polgárok munkakerővel és eszközökkel (hordókkal és egyéb faeszközökkel) segítették a malmokat. A polgárok még a saletromtartalmú földet is áthordták kertjeikből.³⁸

Szűk egy hónap után az ostromló sereg is egyre komolyabb utánpótlási problémákkal küzdött, ami kihatott a katonák moráljára. Torstenson már május

24-én azt írta Krisztina királynőnek, hogy gyalogsága a veszteségek miatt gyenge és Brünn ostroma jobban el fog húzódní, mint azt eredetileg gondolta. Mindennek fényében érthető, hogy miért volt a svédeknek égető szüksége az erdélyi csapatokra. Torstenson levelezéséből kiderül, hogy az élőerő hiányosságai mellett a legnagyobb problémát a megfelelő utánpótlás biztosítása jelentette. Élelmiszerből nem állt rendelkezésre a kielégítő mennyiség. A gabona és a kenyér hiányát nem kompenzálta, hogy borból viszont jelentős készletek álltak rendelkezésre, sőt ez inkább csökkentette a katonák hadrafoghatóságát. Nem csak egyszerűen a fegyelem lazulásáról volt szó, hanem a hadvezér arról írt, hogy sokan a svéd katonák közül egyszerűen halálra itták magukat. A takarmányt is jelentős távolságból kellett a táborba szállítani, végül további komoly problémát okozott a lőszerhiány, amelyből következően egyre nehezebb volt hatékony ostromot folytatni.³⁹ Mindettől függetlenül a svéd műszaki csapatok folytatták a megközelítő árkok kiépítését, amelyekkel egyre közelebb kerültek a Spielberg falaihoz és a városkapukhoz. Torstenson a rendelkezésre álló tüzérség átszervezésével próbálta hatékonyabbá tenni a védművek rombolását.

A felszíni harcok mellett tovább folyt az aknaharc is. A svédek május 20-án robbantottak a Spielberg Újbástyája alatt egy aknát. A leírások szerint a bástya két szárnyán hat-hat öl szélességben sikerült berobbantani a falat (nagy valószínűséggel a bástyacsúcs mögötti falrészekről lehetett szó). A svéd gyalogság azonban nem tudta továbbfejleszteni a sikert, mivel a védők egy ellenakna robbantásával megakadályozták a támadást.⁴⁰ A védők június 6-án az Újbástyánál, 11-én pedig a Szent Tamás-sáncnál fedeztek fel egy-egy újabb aknát. Utóbbi egy ellenakna felrobbantásával sikerült semlegesíteni.

Június közepén a fedett útra és annak környékére helyeződött az ostrom súlypontja. Június 10-én három rohamot is intéztek az ostromlók ezen szakaszok ellen. A gyalogsági támadásokat azonban visszaverték a védők, jelentős veszteséget okozva a svédeknek. A Szent Anna kolostorig előretolt pozíciókból az ostromló tüzérség ekkor már a város és az erőd közötti összeköttetést is veszélyeztette. A Szent Annával átellenben, egy redout kiépítésével az északi oldalon is veszélyes közelségbe jutottak a svédek. Június 9-én Souches kitörést rendelt el,

³⁵ Bretholz 1895: 38–39.

³⁶ Koller 1845: 33.

³⁷ Bretholz 1895: 40.

³⁸ Urkunden 1895: LXVII. 80.

³⁹ Bretholz 1895: 42.

⁴⁰ Koller 1845: 31.

amelynek eredményeként ezt az északi pozíciót sikerült felszámolnia a császáriaknak. Előfordult, hogy a brünniek saját kezdeményezésre is kisebb sikereket értek el. Június 13-án például a városi takácsok egy csoportja kiosont, hogy az elővárosi kertekből zöldségeket gyűjtsön. Sikerült néhány marhát is elhajtani a svédektől. A derék kézművesek már ellenséges tűzben tértek vissza a zsákmánnyal.⁴¹

Június 14-én egy drasztikus időjárási jelenség volt a brünniek segítségére. A leírások szerint hatalmas vihar kerekedett, özönvízszerű esőzéssel. A rövid idő alatt lezúduló víztömeg jelentős károkat okozott a támadók által kiépített árokrendszerben. A Spielberg északkeleti irányba nyíló kapuja (*Fröhlicher Thor*) előtt kiépített ún. Mortaigne-sáncok például szinte pillanatok alatt megteltek vízzel. A vihar erejét jelzi, hogy ezen a szakaszon számos katonára egyszerre megfulladt az árkokban, nem volt idejük menekülni. Akik mégis kijutottak az árkokból, azoknak jelentős részét a védők lötték halomra. Souches igyekezett minél jobban kihasználni a váratlan égi segítséget. Kitérő katonái tovább növelték a svéd veszteségeket és jelentős zsákmánnyal (fegyverekkel és egyéb felszereléssel) tértek vissza. A hadianyagot és a zsákmányolt ruhákat a városba hordták és szétosztották a polgárok és a katonák között. A megközelítő árkokat teljesen szétrombolták az említett szakaszon. A védők lelkesedését növelte, hogy a városba hurcolt foglyok szerint a Mortaigne ezred csak ezen a napon több mint 400 embert vesztett és az északi szakaszokon már egyébként is mintegy ezer svéd katonát kellett addig eltemetni.⁴²

Három nappal később Souches újabb kitérésre adott parancsot, hogy ezáltal tovább gyengítsék a svéd ostromállásokat. A támadásra a Spielberg felé néző, délkeleti Brünni Kapunál került sor. A kissé fura elnevezésű városkapunak az volt a stratégiai jelentősége, hogy a *Strada Coperta* a kapunál mögött csatlakozott a városfalhoz. A parancsnok talán a 14-i sikerek miatt magas harci morált szeretne volna kihasználni. Ezt támasztja alá, hogy a készülődő katonákhoz jelentős számú polgár önkéntesen csatlakozott. Utóbbiak eddig jórészt inkább csak a megfigyelőposztokon teljesítettek szolgálatot. Az önkéntesek között még tizenéves gyermekek is voltak. Végül is Souches 130 kézművest és 20 diákot válogatott ki, akik a fedett úton várakozó 150 gyalogos mellett sorakoztak fel az esti órákban. A kitérőkhöz

csatlakozott még 50 „városi lovas” is. A második vonalba helyezett tartalékba is számos polgárt beosztottak, így összesen mintegy 500 ember vett részt a kitérésben. Az első támadó hullám sikeresen kiszorította a svédeket állásaikból, közben három mozsarat tettek használhatatlanná. A második hullám a hátrébb elhelyezkedő tüzérségi állásokat is megtámadta, ennek során egy négy darab 12 fontos ágyúból álló üteget elfoglaltak. Rövid ideig tűz alá tudták venni a svédeket, majd használhatatlanná tették ezeket az ágyúkat is. A kitérés további haszna volt, hogy a svéd árkok fölé fából épített fedezékeket hosszú szakaszon lerombolták. Újabb három nappal később a Zsidó-kapun át hajtottak végre kitérészt, itt azonban már csak korlátozott sikerrel. Mindeközben a föld alatt is felélénkültek a harcok. Ugyancsak június 20-án az Újbástya alatt egy ellenaknával megint sikerült megakadályozni, hogy a svédek hatékonyan robbantsanak.⁴³

A polgárok és a katonaság együttműködésére nem csak a közös akciók szolgáltak példaként. A polgárok – Souches utasításának megfelelően – megosztották a rendelkezésre álló készleteket, beszállásolták a katonákat, ellátták a sebesülteket.⁴⁴ A fennmaradt források szerint a császári tisztek elismerően nyilatkoztak a fegyveres polgárok önfeláldozó helytállásáról.⁴⁵ A védők említett részsikerei ellenére a svéd ostromművek fokozatosan egyre közelebb kerültek a falakhoz. A már közel két hónapja tartó ostrom pedig egyre inkább kezdte aláásní a védők morálját. A brünniek a kor ostromai során általánosan jelentkező lélektani problémával néztek szembe. Mivel belátható időn belül nem számítottak felmentő seregbe vagy erősítésre, így – az említett sikerektől függetlenül – sokakban egyre inkább csökkent a remény.

Épp ebben a kritikus lélektani „pillanatban”, június 26-án tűntek fel a Spielbergtől északra elterülő dombokon császári lovas egységek, amelyek megtámadták az ottani svéd posztokat és sikeresen áttörték az ostromzáron. Az egymásnak ellentmondó adatok szerint 200–450 közé tehető a cseh Wrba gróf vezényletével Brünnbe bejutó lovasok száma. Nagy valószínűséggel a 400 áll közelebb a valósághoz.⁴⁶ Az erősítés mellett legalább olyan fontos, hogy mindegyik lovas puskaporral megtöltött zsákokat hozott magával, amelyek további logisztikai segítséget jelentettek. A bejutott katonákat a város-

⁴¹ Koller 1845: 40.

⁴² Bretholz 1895: 44–45.

⁴³ Bretholz 1895: 45–47.

⁴⁴ Urkunden 1895: LXVI., 78–79.

⁴⁵ Bretholz 1895: 49.

⁴⁶ Koller 1845: 45.

ban szállásolták el. Az áttörés komoly zavart okozott a svéd táborban. A katonák a tisztjeiket okolták, amiért azok alábecsülték a császári lovasságot. A tábor körüli *contravallatiot* ezután cölöpsorokkal erősítették meg.⁴⁷

A megújuló kitörések ellenére pedig tovább bővítették a megközelítő árkokat, leginkább a Zsidókapu és a Péter-hegy irányába. A brünniek július 4-i kitörése nem is járt sikerrel. Jelentős saját veszteség ellenére nem tudtak komoly károkat okozni a svéd ostromművekben.⁴⁸ A svédek ekkorra már olyanmilyra megközelítették a védműveket, hogy fel tudták gyújtani a fából készült Újbástya mellvédjeit, valamint néhány helyen részsikereket értek el kisebb aknarobbanásokkal.

A svédek július 15-én és 16-án is indítottak egy-egy rohamot a Spielberg ellen, sikertelenül. Torstenson ekkoriban Mortaigne tábornok helyettesítette, mivel a sereg főparancsnoka köszvény miatt gyakran ágyhoz volt kötve. Mortaigne követekkel is próbálkozott, Souches azonban elutasította a tárgyalásokat.⁴⁹ Mortaigne megpróbálta rávenni a polgárokat arra, hogy forduljanak szembe Souchesval. Leveleiben arra hivatkozott, hogy a svédek pontosan tudják, hogy a város készletei kimerülően vannak és hangsúlyozta, hogy a felmentő csapatokba vetett remény csak csalóka látszat, mivel „*a császár nem fogja kiténni veszélynek az egyébként is megfoglyakozott csapatait egy nem különösebben fontos városért*”. Ellenben éppen az ostromlók számíthatnak segítségre, mivel hamarosan beérkezik a táborba Rákóczi 10–12 000 katonája.⁵⁰ A svédek máskor is próbálkoztak hasonló eszközökkel, azonban a városfal védői általában gúnyos kiabálással, vagy tüzzel kergették el a „követeket”.⁵¹

Mortaigne egyébként az erősítést illetően éppen igazat írt, két nappal később valóban megérkeztek az erdélyi csapatok és az ostrom a korábbinál is hevesebben folytatódott. Torstenson nagy reményeket fűzött az erdélyi erősítéshez. Felmerülhet a kérdés, hogy Rákóczi miért nem küldte át a teljes, mintegy 25 000 fős seregét. Ebben szerepet játszott a korábban már említett diplomáciai vonal, azaz a Habsburg-féllal megindult béketárgyalások, valamint az a teljesen érthető stratégiai megfontolás, miszerint a

fejedelem nem akart mindent egy lapra feltenni. Veszteség esetén ugyanis védtelen maradt volna Erdély. Emellett annak is komoly visszatartó ereje volt, hogy a porta nem járult hozzá a további hadműveletekhez. Végül pedig Rákóczi – Bakos tudósításainak köszönhetően – pontosan tisztában volt azzal, hogy Morvaország a korábbi időszak szinte folyamatos harcai miatt olyan helyzetben volt, hogy nagy nehézségekbe ütközött volna a teljes sereg ellátása.⁵² A július 19-én beérkezett, közel 7 000 fős kontingens Rákóczi Zsigmond vezényletével magával hozott 14 ágyút, ezek között 2–2 40, ill. 30 fontosat, valamint két ostrommozsarat (*feuertörser*), végül pedig 150 mázsa lőport is.⁵³ A teljes erdélyi kontingens létszáma Wilson szerint a korábban említett 12 000 helyett nagyobb lehetett. A szerző szerint májusban és júliusban összesen 14 200 erdélyi katona csatlakozott Torstenson seregéhez.⁵⁴ Ezt elfogadva az utolsó közel egy hónapban több erdélyi katona vett részt az ostromban, mint svéd.

Souchesnak komoly fejtörést okozott, hogy felmérje az erdélyi sereg erejét. Ennek érdekében a június 26-i erősítés bejuttatásában oroszlánrészt vállaló Wrba vezényletével július 19-én parancsot adott egy lovas kitörésre 40–50 emberrel. Az erőszakos felderítés közben egy komolyabb összecsapás után sikerült foglyot ejteniük. Egy nappal később újabb foglyokat ejtettek, akiktől megtudták, hogy Rákóczi csapatai legalább 12 ágyút hoztak magukkal. Az erdélyieket, a várost széles ívben körülvéző árkokba vezényelték. Az árokrendszert jelentősen továbbfejlesztették, arra azonban csak az ostrom utolsó napjaiból van információnk, hogy Rákóczi csapatai részt vettek volna a város elleni támadásban. Érdekességképpen megemlíthető, hogy ezekben a napokban további erősítés is érkezett. Az olmtüzi svéd helyőrség két nagyobb ágyút, a 36 fontos *Katzét* (macska) és a 30 fontos *Maust* (egér) küldte Brünn alá, amelyeket a Szent Tamással szembeni sáncokban helyeztek el és elsősorban a város ellen vetették be.⁵⁵

A közvetlen harccselekményekben való mérsékelt részvételük mellett az erdélyiek bekapcsolódása két szempontból bírt nagy jelentőséggel. Egyrészt felszabadultak a várost körülölelő állásokból a

⁴⁷ Bretholz 1895: 51–52.

⁴⁸ Bretholz 1895: 55–56.

⁴⁹ Koller 1845: 55.

⁵⁰ Bretholz 1895: 58–60.

⁵¹ Koller 1845: 35.

⁵² Rákóczi taktikázása önmagában is visszatükrözi Erdély és a kor nagyhatalmainak rendkívül komplex és nehezen átlátható

helyzetét. A Habsburg-erdélyi viszonyokhoz ld. Evans 1986: 197–200.

⁵³ Bretholz 1895: 61–62.

⁵⁴ Wilson 2009: 697.

⁵⁵ A fejedelem fia, Torstensonnal folytatott két napos egyeztetés után egy kisebb csapattal visszatért Alsó-Magyarországra. Bretholz 1895: 62.

svédek, másrészt az erdélyi útegek azonnal bekapcsolódtak az erőd és a város bombázásába.

Az ostrom további hevesességét mutatja, hogy augusztus 3-ig nem kevesebb, mint 15 aknát robbantottak a svédek a Spielberg védművei alatt, azonban csak jelentéktelen károkat okoztak. A Spielberg Fabástyáját már 19-én négy roham érte, két nappal később pedig hat Karthaune (kartény) fedezete alatt megpróbálták szurokkoszorúkkal (*Pechkrantz*) lángba borítani a bástyát, sikertelenül.⁵⁶ Július utolsó hetében a Spielberg ravelinjei ellen irányították a svéd tüzérség fő erejét. Az északi oldallal szemben pedig egy olyan fa ostromtornyot építettek, amelyről belőhették a ravelineket. Souches taktikusan nem zavarta az építkezést, mikor azonban a svéd ostrommű elérte a kritikus magasságot, Souches szétlővette az erőd ágyúival. Augusztus 6-án a korábban említett nehézágyúkat, a *Katzét* és a *Maust* is átvontatták az Újbástya előterébe. Két erdélyi ágyúval és további Karthaunékkal kiegészülve erre a szakaszra zúdították a tüzet. A hetedikén 200 emberrel megindított roham azonban sikertelen maradt.

Augusztus elejére a város és az erőd készletei már veszélyes mértékben megfogyatkoztak. Élelemben, lőporban és takarmányban komoly hiány mutatkozott. Ebben a kritikussá váló helyzetben újabb erősítést kaptak a védők. Augusztus 8-án a Péter-hegy és a Zsidó-kapu közötti szakaszon egy lovascsapatnak sikerült áttörnie az ostromzáron. A bejutott 80–90 dragonyos 24 mázsa ként is magával hozott, aminek nagy szerepe volt a további puska-por-gyártásban.⁵⁷

Augusztus 13-án reggel a városiak azt vették észre, hogy a svédek új lövegállásokat építettek ki a Péter-hegy lábánál, veszélyes közelségben. Az elkövetkező két napban egyre közelebb húzódtak a svéd ostromárhok, valamint a *Katzét* és a *Maust* is átvontatták erre a szakaszra, egyúttal a Jezsuitakertben is létesítettek egy új ütegállást, mindössze 500 méterre a városfaltól. A polgárok azt is észlelték, hogy az erdélyi és svéd katonák visszahúzódtak a megközelítő árkokból és hátrébb gyülekeznek nagyobb csoportokban. Souches hamar felismerte, hogy Torstenson döntő rohamra készül a város ellen északi és déli oldalról egyaránt. A francia főparancsnok megerősítette a veszélyeztetett pontokat, a kritikus szakaszokon személyesen felügyelte az

erődítési munkálatokat.⁵⁸ A Péter-hegyen a fal mögött árkot ásattak, amelyet cölöpsorral erősített meg, hogy betörés esetén megakadályozza az ellenség esetleges továbbnyomulását. A dóm és a fal közötti közlekedő utakra ún. traverszeket (keresztsánc, rekeszfal) állítottak föl.⁵⁹

A brünni identitásban augusztus közepe kiemelt szakrális jelentőséggel bírt, mivel Mária mennybeneteléről nagy városi ünnepek keretében emlékeztek meg. A körmeneten hagyományos körbevittek egy brünni „győzelmi lobogót” is. A városiak érezték, hogy az azévi ünnepnek ugyancsak nagy jelentősége lesz a közeledő támadás miatt.

Augusztus 15-én hajnali négy órakor erőteljes bombázásba kezdtek a svédek a város északi előterében, a Jezsuita templom és a Szent Péter templom közötti szakaszon újonnan felállított tüzérségi állásokból. Az ágyúzás kis megszakításokkal egészen aznap estig tartott. A svéd források szerint az ostromlók lélektani fegyverként is használták a tüzérséget. Azt remélték, hogy „a borzalmas mennydörgés megtöri majd a brünniek szívét és harci kedvét és átadják a várost”.⁶⁰ Torstenson küldött is egy követet délután a lövetés szünetében a Szent Tamáshoz. A parlamentert azonban muskéták tüzeivel zavarták el a védők.

Ez a koncentrált tüzérségi csapás már jelentős károkat okozott a város épületeiben. Az ún. prelátusi háznak a felső emeletét például megsemmisítették a berepülő lövedékek. A védelem szempontjából nagyobb problémát jelentett, hogy a Péter-hegyen egy szakaszon teljesen lerombolták a városfalat és a mögötte elhelyezkedő zwingerfalat.⁶¹ A városi kimutatások szerint legalább 14 nagyobb városi épületben vagy belső védműben (pl. zwingerekben) keletkeztek jelentősebb károk a becsapódó lövedékek miatt.⁶² Kisebb károk keletkeztek a jezsuita-sáncban, mivel itt az elővédmű magas volt, emiatt az ágyúgolyók gyakran átrepültek a városfalon és berepültek a városba. Amint az várható volt, az ágyúzás csak az előkészítése volt a délután meginduló általános rohamnak. Ennek keretében hat helyen indult támadásra a gyalogság. A svéd vezetés a császári erők megosztása révén akart áttörést kierőszakolni. Ennek megfelelően a Péter-hegy elleni rohamot egy a Zsidó-kapu elleni támadás egészítette ki. A Jezsuita-sáncon keletkezett rés mellett megrohamozták a Szent Tamás-sáncot is, valamint a fedett

⁵⁶ A Karthaunék alkalmazásához: Domokos 2021: 66.

⁵⁷ Bretholz 1895: 65–67.

⁵⁸ Koller 1845: 77.

⁵⁹ A traverszekhez ld. Domokos 2021: 38–39, 75., 85.

⁶⁰ Bretholz 1895: 70.

⁶¹ A zwinger fogalmához: Domokos 2021: 13., 20., 24.

⁶² Urkunden 1895: LXXIX., 88–89.

út és a Spielberg további egy pontja ellen is támadást indítottak. A városban minden veszélyeztetett pontra igyekeztek megfelelő erőt küldeni. A legnagyobb figyelmet azonban a Péter-hegy elleni támadásra összpontosították. A stratégiai jelentőséget mutatja, hogy a roham idejére maga Souches vette át ennek a szakasznak a parancsnokságát. Ide vezényelték a városi őrség legnagyobb részét is. Az első vonalat a már többször említett Wrba gróf emberei tartották, mögöttük a falközökben (zwinger) gyalogosokat és lovasokat vontak össze. E mögött a második vonal mögött tartalékban állt két további csapat, amelyekben a polgárok 75 legjobb harcosa is készen állt. Több mint két órán át tombolt itt a harc. A svédeknek három támadó hulláma is kudarcot vallott. A polgárok és kézműves legények folyamatosan biztosították a kritikus szakasz utánpótlását, főként az itt harcoló muskétások számára.⁶³

Az erdélyieknek a Zsidó-kapu, illetve a Spielberg Brünni-kapuja ellen intézett rohamait a források nem értékelték komoly támadásként. A Strada coperta ellen intézett támadások szintén erőtlének voltak. A várost északról védő Jezsuita-sánc ellen támadó német és erdélyi egységek már komolyabb kezdeti sikereket értek el. A sáncot elérte a roham, az árkokat létrákkal hidalták át, a sáncot azonban már nem tudták bevenni a támadók.⁶⁴

A városiak másik jelentős csoportja a Szent Tamás-sáncon védekezett. Kezdetben kézigránatokkal és kövekkel próbálták távol tartani a rohamozókat, majd kézitusában is kénytelenek voltak védekezni. Ezen a szakaszon is vegyes csapatok támadtak. A Rákóczi seregéből kikülönített, magasabb harcértéket képviselő német gyalogosok együtt indultak rohamra Mortaigne elit csapataival az ún. „ókek” ezred (*altblau Regiment*) katonáival. A támadóknak – valószínűleg csákyakkal – sikerült lerántaniuk az árok mögé emelt cölöpsort. Az árokra létrákat helyeztek és sikerrel megmászták a mellvédet és elfoglalták a sánc egy szakaszát. A védők, az itt harcoló 60 polgárral együtt a néhány nappal azelőtt ki-

alakított mögöttes redoutba húzódtak vissza. A kritikus pillanatban 50 dragonos érkezett az erődből. Egyesülve a korábban visszavonult védőkkel, végül is hatásos ellenlökést indítottak és kiszorították a betört támadókat. Az utolsó nagy támadás meglepően kevés áldozattal járt a városiak számára, mindössze néhány polgár halt meg, vagy sebesült meg a harcok során.⁶⁵

Az erdélyi csapatok a legtöbb helyen szintén viszonylag csekély veszteséget szenvedtek. A legtöbb halottat és sebesültet a Szent Tamás-sánc ellen rohamozók vesztették, ha lehet hinni a leírásoknak, Mortaigne elit ezrede szinte teljesen megsemmisült. Nagyobb problémát jelentett, hogy az ostromló sereg ellátása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött és a 15-i kudarc után már a harci morál is a kritikus szint alá süllyedt. Torstenson az esti órákban mindenhol leállította a támadást.

A polgárok a károk kijavítására használták az éjszakát. A sérült falrészeket gerendákkal, földel töltött ládakkal és zsákokkal erősítették meg. A városi kézművesek és általában véve a polgárok folyamatosan részt vettek ezekben a munkálatokban.⁶⁶

A svédek másnap még próbálkoztak egy kisebb támadással a Spielberg ellen, Torstenson azonban ekkor már elhatározta, hogy feladja az ostromot. Az erdélyi csapatok 18-án, a svédek pedig 20-án kezdték meg az elvonulást. Souches a svéd lovas utóvédek távozása után kiküldte az embereit, hogy gyűjtsenek össze a hátrahagyott táborból mindent, ami még használható. Bár a svédek az elővárosokban felgyújtottak három malmot és egy ispotályt, sikerült jelentős mennyiségű faanyagot és szerszámokat megmenteni az elharapódzó tűz elől.⁶⁷ A zsákmányolt építőanyag egy részét Souches a város rendelkezésére bocsátotta, hogy legalább átmenetileg ki tudják javítani a védművekben és az épületekben keletkezett károkat.

Védelmi intézkedések a városkönyvekben és más forrásokban

a harangokat, így a svéd csapatok felhagytak a harccal és elhagyták az árkokat. Nos, könnyen belátható, hogy van némi szépséghibája a legendának. Az ostrom emlékezete több helyen is jelen van a mai Brnóban. A várban áll Souches mellszobra egy cseh nyelvű, márvány emléktáblával, valamint a spilberki palota bejárata felett látható a Habsburg címer mellett Souches és Ogilvy címere. Érdekesképpén megemlíthető, hogy 2010-ben a város főterének számító Szabadság Téren (námésti Svobody) átadtak egy nem túl izléses és a tér képébe egyáltalán nem illő, fekete gránit obeliszket (*Brněnský orloj*), amely más brünni legendák mellett a fenti történetet is megjeleníti.

⁶⁷ Bretholz 1895: 78.

⁶³ Bretholz 1895: 70–71.

⁶⁴ Az erdélyiek gyávaságát és megbízhatatlanságát szinte már toposzszerűen ismételtető Bretholz szerint itt is az erdélyiek megfutása okozta a kudarcot. Bretholz 1895: 72. Bár az erdélyi katonák motiválatlanságával egyetérthetünk, az azonban már megkérdőjelezhető, hogy az ostromlók minden kudarcáért Rákóczi katonái voltak felelősek.

⁶⁵ Bretholz 1895: 73.

⁶⁶ A rohamhoz hozzátartozik egy brünni legenda is. Eszerint Torstenson a döntőnek szánt roham előtt kijelentette, hogy ha délig nem foglalja el a várost, akkor elvonul a falak alól. Az anekdota szerint a szemfüles brünniek már 11 órákor megkondították

A Habsburgok morvaországi tartományi kapitánya, Cristof Paul Graf von Liechtenstein már március 12-én értesítette a morva városokat a jankauai kudarcáról. A brünni vezetés március 14-én a znojmoi tanácstól arról értesült, hogy a svédek a dél-morva térséget pusztítják.⁶⁸ Brünn vezetése már a csata után nem sokkal megüzente Bécsbe, hogy a rendelkezésre álló élelmiszer- és egyéb készletek messze nem elégségesek ahhoz, hogy hosszabb távon ellenálljanak. A védelmi előkészületek elégtelenségében áttételesen még az 1643-as ostrom hatásai is szerepet játszottak, továbbá a központi kormányzat egyszerűen nem volt abban a helyzetben, hogy jelentősen meg tudja erősíteni a térség várait és városait.⁶⁹ Félő volt, hogy Brünn is rövid úton Iglau és más morva városok sorsára jut.

A városi tanács már március 15–20 között igyekezett minden olyan fontosabb katonai és kamarai vezetőt elérni, akik illetékesek voltak a morva térségben. Ezekben a levelekben felhívták a figyelmet arra, hogy az ellenség már Brünn felé tart és a városnak sürgős katonai és anyagi segítségre van szüksége.⁷⁰ Ferdinánd március 23-án adta ki rendelkezését, miszerint az illetékes hatóságok tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy feltölthessék Brünn készleteit a polgárok és a katonák ellátása érdekében.⁷¹ A város levelezése szerint az elkövetkező napokban már be is érkeztek Brünnbe az erősítésként küldött katonák, továbbá hadianyag és élelmiszer. A városi tanácsnak március 30-án keltezett levele ugyanakkor további szállításokat sürgett.⁷² A források arról tudósítanak, hogy április folyamán folyamatosan érkezett a hadianyag és az élelmiszer, leginkább Liechtenstein intézkedéseinek köszönhetően. Souches április közepén sürgette a városi tanácsot, hogy még több marhát hajtassanak be a városba az élésház (*Proviathanhaus*) számára.⁷³

A brünniek tehát már az ostromot megelőző időszakban értesültek a veszély növekvő mértékéről. Az erre vonatkozó információk szépen körvonalazódnak a városi számadáskönyvekben. Március végén, április elején jelentős mennyiségben építőanyagot, többek között vasrudakat és meszet vásároltak. Egyetlen ilyen tétel közel 50 forint értékben jelenik meg a városkönyvekben.⁷⁴ Ehhez az adathoz viszonyításképpen érdemes megjegyezni, hogy a

város egy heti kiadása dologi beszerzésre, illetve alacsonyabb rangú tisztviselők és alkalmazottak fizetésére összesen 18–25 forint körül mozgott.

Április első hetétől szintén kimutathatók a város védelmi képességeit növelő munkákra kiadott összegek. A városi szolgálatban lévő alacsonyabb rangú tisztviselők, illetve más alkalmazottak (pl. futárok, vízhordók, sírásó, hóhér, stb.) mellett korábban is rendszeresen megjelennek olyan kiadások, amelyeket különböző kézműves-munkákra költöttek. A svédek beérkezése előtt négy héttel, április elején azonban lakatosok bérezésénél külön megjegyzik, hogy a mesterek a városi kapuk megerősítését végzik. Ezen kívül jelentős mennyiségben vásárolt a város ebben az időszakban szőkeket, zsindeyt és egyéb vasárut.⁷⁵ Ezeknek az anyagoknak a beszerzése az ostrom alatt kisebb gyakorisággal fordult elő a forrásokban. Ennek nyilván az lehetett az oka, hogy ésszerűbb volt az ostrom előtt beszerezni a nagyobb mennyiségeket, illetve az ostromgyűrű bezárultával egyszerűen nem nagyon volt kitől további eszközöket venni, hiszen a kézművesek sem tudtak alapanyagokat beszerezni.

Április második hetében a kamarás nagyobb mennyiségű faáru beszerzését jegyezte be a számadáskönyvbe, a szöveg szerint a városi őrség részére.⁷⁶ A következő héten kötélverőknak és kovácsoknak fizettek jelentősebb összegeket közel 50 forint értékben.⁷⁷ Érdekes módon a város körülfárását megelőző napokban és az ostrom első napjaiban csak egy vonatkozó utalást olvashatunk a forrásban. Május első napjaiban egy kovács és segédei a „Nagy kapu” megerősítéséért kaptak pénzt.⁷⁸

A város számára Torstenson Bécs környéki hadműveletei fontos haladékokat jelentettek. Mivel a szomszédos osztrák tartományokból nem számíthattak segítségre, így elsősorban a környékbeli kisebb erődökből szállítottak be a városba és a Spielbergbe hadianyagot, felszerelést és ellátmányt. A Brünnből északnyugatra található eichhorni vár (ma Hrad Veverí) *parancsnoka például egy ágyút és más fegyvereket küldött a városnak.*⁷⁹ Brünn inkább hasonlított ezekben a napokban egy felbolydult méhkasra. A polgárság megfeszített munkával igyekezett megerősíteni a falakat és más védműveket. A források szerint az asszonyok és a nagyobb gyerme-

⁶⁸ Urkunden 1895: XXIV., 35–37.

⁶⁹ Bretholz 1895: 17., 20.

⁷⁰ Urkunden 1895: XXV–XXIX, XXXI., 37–45.

⁷¹ Urkunden 1895: XXXVII., 49–51.

⁷² Urkunden 1895: XXXIX., 53–54.

⁷³ Urkunden 1895: XLII., 59–60.

⁷⁴ AMBma RKMR Č 327 f. 31v.

⁷⁵ AMBma RKMR Č 327f. 32r.

⁷⁶ AMBma RKMR Č 327 f. 32v.

⁷⁷ AMBma RKMR Č 327 f. 33r.

⁷⁸ AMBma RKMR Č 327 f. 34r.

⁷⁹ Urkunden 1895: XXX., 43–44.

kek is a falakon, bástyákon dolgoztak, a férfiak mellett. A városi kézművesek a védművek mellett – szakértelmük szerint – leginkább a különböző fegyvertípusokra koncentráltak. A puskaművesek mellett a lakatosok és az órákészítők is a muskéták és egyéb fegyverek különböző részeit készítették. Az asztalosok, kádárok, rézkovácsok is hasonló munkával járultak hozzá a felkészüléshez. A hagyományos eszközök mellett speciális felszerelést is készítettek, így a felsorolásban találunk többek között csákányokat, talicskákat, tűzszerszámokat, vagy láncra szerelhető vasalt csatacsillagokat („*Krampen, Scheibtruhen, Feuerpfannen und Morgensternbeschlüge*”). Az utolsó eszköznél a vasalás arra utal, hogy nagy valószínűség szerint itt is valamilyen tűzes serszámról lehetett szó, mivel az eredeti jelentés szerinti csatacsillagoknak a várvédelemben nem sok hasznát lehetett látni.⁸⁰ Az építőipar kézművesei a városi falak mellett, Spielberg védművein is dolgoztak, illetve ezek mellett elsősorban a városi malmokra koncentráltak.⁸¹ Utóbbiak megfelelő felszerelésére Souches még áprilisban adott külön parancsot a tanácsnak.⁸²

Az erődítési munkálatokban kézművesek mellett nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak a brünni fuvarosok és a napszámosok is. Souches utasítására a tanács elbontatta a nagyobb épületek fa tetőszerkezetét, hogy a svédek ne tudják azokat gyújtóbombákkal lángba borítani. Ezen kívül minden házban vízzel teli hordókat, csebreket helyeztek el, az esetleges tüzesetek megfékezésére.⁸³ A városi tanácsnak egy március 30-án keltezett levele arról értesíti a császárt, hogy a védelem megerősítése céljából lebontják a falak előterében álló két kolostort.⁸⁴

Fennmaradt a városi kamarás, Blasy Kunig elszámolása a felkészülési időszakból. Eszerint április 2. és 29. között összességében 1088 forintot költöttek az erődítési munkálatokra. Ez első látásra nem tűnik nagy összegnek. Hozzá kell azonban tenni, hogy ezt a pénzt nagyrészt a munkaerő kifizetésére fordították, tehát anyagköltség csak minimálisan volt benne. A lista szerint a város által alkalmazott munkások között találunk közműveseket,

ácsokat, kötélverőket és napszámosokat. A legfontosabb tételek között szerepel a Szent Tamás-sánc mögötti kurtina, valamint a Zsidó-kapu megerősítése. A kapu előterében is végeztek földmunkákat, valamint kisebb scarpákat alakítottak ki ezen a szakaszon. A Szent Tamás-sánc és a Frölicher-kapu előtt pedig másfél öl mély és hat öl széles árkot ástak. Az anyagköltség 245 forintot tett ki és nagyrészt meszet, homokot, lovakat és valószínűleg gyeptet vagy vályogtétglákat (*Wäasen*) fizettek be-
lőle.⁸⁵

Két nappal az ostromgyűrű bezárulása után Souches újabb utasításokat adott ki a város számára. Eszerint a tanácsnak készenlétbe kellett helyeznie minden hadrafogható embert, a városfalakhoz pedig köveket kellett elhelyezni. Újra felhívta a figyelmet arra, hogy a házakat lássák el vízzel az oltáshoz. A főlöszleges lövöldözést – a puska- és kővetlen kimé-
lése végett – megtiltotta. Végül még arra is kitért, hogy a városi kutyák ne kószáljanak szabadon.⁸⁶ Souches mellett a *Kreishauptman*, Sack von Bohunowitz is adott instrukciókat a városnak. Ő is felhívta a figyelmet a tetők tűzvédelmére. Azt javasolta, hogy a gyűlékony zsindelyeket hordják le a tetőről. Emellett Sack arra is kitért, hogy a város akadályozza meg a féktelen italozást. A sörhíányt elkerülendő, Sack a saját készletéből 10 hordó bort bocsátott a város rendelkezésére. A felmért készletek alapján egy katonát – naponta – egy pint sör és egy fél pint bor illette meg. A fáradságátlan körzeti parancsnok a vízkészletek jelentőségére is felhívta a figyelmet. Érdekes várostörténeti adalékról olvashatunk, amikor a *Kreishauptman* megemlíti, hogy a polgárok gyakran a saját kertjükben ástak kutat, ami viszont száraz időszakban veszélyeztette a vízellátást. Így Sack javaslata szerint a polgároknak a közösség rendelkezésére kellett bocsátaniuk a privát kútjaikat.⁸⁷

Május 6. és 20. között elsősorban a malmok termelését próbálták erősíteni. Minden bizonnyal a nagyobb mennyiségű puska- és kővetlen előállítására. A forrás alapján legalább két malmot különíthetünk el. Az egyiket lóval hajtották (*Roßmil*), a másikat ökrökkel (*ochsen mil*).⁸⁸ Többek között hét nagyobb

⁸⁰ Domokos Györgynek tartozom hálás köszönettel, mivel nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a szakterminológiai kérdések tisztázásában.

⁸¹ Bretholz 1895: 22–24.

⁸² Urkunden 1895: XLII. 59–60.

⁸³ Bretholz 1895: 33.

⁸⁴ Urkunden 1895: XXXIX., 53–54.

⁸⁵ Urkunden 1895: XLIII. 60–61. A Wasen magyarázatához: Domokos 2021. 216.

⁸⁶ Urkunden 1895: XLV. 63–64.

⁸⁷ Urkunden 1895: XLVI–XLVIII., 64–66. Egy pint a szomszédos osztrák területeken nagyjából 1,69–1,7 liternek felelt meg. Tózsá-Rigó 2006: 219. A napi mintegy 2,5 liternyi fejadaghoz hozzá kell azonban fűznünk, hogy mind a sör, mind a bor esetében a mainál jóval alacsonyabb, tulajdonképpen csak néhány százalékos alkoholtartalmú italokról beszélhetünk. Könnyen belátható, hogy ellenkező esetben nem lett volna nehéz dolga a svédeknek.

⁸⁸ AMBma RKMR Č 327 f. 41v.

ládát rendelt a város a malmok számára, illetve május közepén vascsövekkel és további építőelemekkel erősítették meg a lovak hajtotta malmot.⁸⁹ Május utolsó hetében szintén jelentős kovács-munkát rendelt a város, ezek célját azonban sajnos nem részletezte a kamarai írnok.⁹⁰ A városi kézműveseknek, folyamatosan adott munkát a város, az eddig említettekén túl többek között lakatosokat, esztergályosokat bízta meg.

A kézműves-munkák nem csak a város védelmi képességét voltak hivatva erősíteni, hanem áttételesen a Spielbergen állomásozó katonaság felszereléséhez is hozzájárultak. Souches még az ostrom elején, május 9-én például hatvan csákányt kért a brünni bírótól, az erődítési munkálatokhoz. Andreas Obenderfer bíró készséggel eleget is tett a kérésnek, s az akkurátus polgárok azt is lejegyezték, hogy mely polgár hány csákányt adott kölcsön.⁹¹ Egy nappal később a parancsnok már sürgette a várost, hogy a megígért sáncmunkásokat haladéktalanul bocsássák rendelkezésére.⁹² Május 19-én már arra szólította fel a bírót, hogy a Spielbergen végzendő erődítési munkálatokra akár erőszakkal is rá kell bírni a városba bemenekült parasztokat.⁹³ Egy két nappal későbbi levélből kiderül, hogy a parasztok fizetséget kaptak a munkálatokért. Ebben az iratban az is szerepel, hogy a menekült parasztok később jelentős segítséget nyújtottak az ellenaknak ásása során is.⁹⁴

Május harmadik hetében egy kovácsot bízta meg azzal, hogy készítsen két kereket és láncokat. Ezekkel az eszközökkel, valamint egy hosszú kötél segítségével bort húztak fel a várbeli katonák részére („*das er die wein auf den Spilberg gezogen*”).⁹⁵ Ezzel nyilván ki akarták küszöbölni a főlöszleges közlekedést a fedett úton, valamint így a rendelkezésre álló munkaerőt is hatékonyabban lehetett alkalmazni. Ugyanitt értesülünk arról, hogy a korábban már többször említett aknaharcban eszközökkel is segédkeztek a városiak. A kamarás ugyanis egy edényt, vagy valószínűleg inkább edényeket szerzett be, hogy a városiak által fűrt ellenaknakban legyen mibe elhelyezni a lámpásokat („*zu den lampen in die mine*”).⁹⁶

Érdekes módon fegyverekről csak elvétve tesznek említést a számadáskönyvekben. Így például július elején bízták meg kézműveseket, hogy javítsanak meg nyolc könnyű muskétát (*handlrohren*).⁹⁷ A fegyverek említésének a hiánya azért is feltűnő, mert már a 16. század utolsó éveiből van adatunk arra, hogy a városnak saját hadszertára (*Zeughaus*) volt, amelyben – többek között – jelentős mennyiségű puskaport halmoztak fel.⁹⁸ Sőt a kimutatások szerint a város számottevő mértékben állított elő a lőpor-készítés alapanyagaként szolgáló salétromot. Ez az iparág annyira meghatározó volt, hogy a város jelentős mennyiséget értékesített is.⁹⁹ A fáradhatatlan Sack ebben az ügyben is utasította a polgármestert. A városi kocsimesternek kellett összegyűjtenie a rendelkezésre álló salétrom-tartalmú alapanyagot a városban és felszállítani az erődbe. Az elhasznált vizet nem volt szabad az utcára önteni, hanem a házak előtt elhelyezett edényekbe kellett gyűjteni. Ezekből a salétromkészítők vitték el a vizet. Végül három használaton kívüli kutat is salétrom-készítésre kellett biztosítani.¹⁰⁰

A városban található állatok, főként marhák, lovak és más állatok ellátására folyamatosan igyekeztek biztosítani a megfelelő mennyiségű takarmányt. A forrás információi áttételesen arra utalnak, hogy június elején ezen a téren már jelentkezett némi gond. Ekkor a tanács takarmányt vett a vár priorjától.¹⁰¹ Júniustól – ha nem is nagyságrendileg – de láthatóan megnőtt a hóhérnak és segédeknek a munkája. Ez azonban nem az emberekkel szembeni eljárásokban nyilvánult meg, hanem elsősorban az állati tetemek száma nőtt meg, nagy valószínűséggel a katonai események (belövések, omlások, stb.) miatt.¹⁰² Más forrásból is értesülünk arról, hogy az ostrom során nem csak az emberek, hanem az állatok is szenvedtek. Június második felében például az egyik városatyának a lovát érte lövés („*sein geschossenes pfer*”).¹⁰³

A városi beszerzések között július harmadik hetében tűnnek fel újból olyan tételek, amelyekben konkrétan megadják, hogy mely védműveknél kellett felhasználni a beszerzett építő- és hadianyagot. A kamarás az említett héten nem kevesebb, mint

⁸⁹ AMBrna RKMR Č 327 f. 34v.

⁹⁰ AMBrna RKMR Č 327 f. 36r.

⁹¹ Urkunden 1895: XLIX–XLIXa, 66–67.

⁹² Urkunden 1895: XLIXa, 67.

⁹³ Urkunden 1895: LVIII., 73–74.

⁹⁴ Urkunden 1895: LIX., 74–75.

⁹⁵ AMBrna RKMR Č 327 f. 35r.

⁹⁶ AMBrna RKMR Č 327 f. 35r.

⁹⁷ AMBrna RKMR Č 327 f. 38v. A fent említett tűzfegyverek bevett eszközei voltak a korszak háborúinak. Tózsá-Rigó 2021.

⁹⁸ AMBrna RZHR Č 7127 f. 1r–2r.

⁹⁹ AMBrna Č 7127. Register der Salpeterrechnung 1597–1598 1r–5r. A salétromtartalmú földből nyert, illetve az épületek falán kivirágzó salétromot többféle módszerrel tették lőporkészítésre alkalmassá. Ehhez részletesen: Domokos 2005.

¹⁰⁰ Urkunden 1895: LXVII. 79–80.

¹⁰¹ AMBrna RKMR Č 327 f. 37r.

¹⁰² A városi hóhérok ilyen jellegű tevékenységéhez ld. Tózsá-Rigó 2022b.

¹⁰³ AMBrna RKMR Č 327 f. 37v.

3 000 új zsindelyszöveget („3000 neue schindel nagel”) és 20 fontnyi lapos fejű lécszeget („latten nagel”) szerzett be, méghozzá a Szent Tamás-sánc egyik „tornyához”. Amint azt korábban említettem, az erdélyi seregek beérkezése után néhány napig a Spielberg védműveinek ezen szakaszára helyezték az ostromműtegek tüzeinek a súlyát. Az említett eszközökön kívül puskaport és gránátokat is küldött a városvezetés a védelem említett szakaszára.¹⁰⁴

Július közepén már jelentkeztek gondok az ellátás terén. Sack utasította a polgármestert, hogy minden, a polgárházakban lévő felesleges lisztet adjanak át a Spielbergben lévő raktárnak.¹⁰⁵ Július végén, augusztus elején a város ellátása már komoly kihívást jelentett. A készletek riasztó mértékben apadtak. A takarmány-hiány miatt egyre több lovat kellett levágni, ugyanakkor a húskészlet is rohamos mértékben fogyott. Souches augusztus 11-én parancsot adott szinte az összes még lábon álló marha és ló levágására. A városi mészárosok azonban tiltakoztak a parancs ellen. Némileg furcsa érveléssel arra hivatkoztak, hogy nem állnak rendelkezésükre azok a körülmények és eszközök, amelyeket a céhszabályzat megkövetel, így tisztességtelen haszonra tennének szert. Végül is a parancsnok két katonáját küldte át a városba, akik eredeti szakmájuk szerint szintén mészárosok voltak, hogy levágják a megmaradt lovakat. A fura helyzetben a városi tanács kiállított egy külön dokumentumot, amelyben igazolták, hogy a két katona nem vétett a brünni mészároscéh szabályai ellen.¹⁰⁶ A lőpor is erősen kifogyóban volt, augusztus elejére már majdnem a teljes készletet elhasználták. A megmaradt készletet kímélendő, még július végén kiadták a parancsot, miszerint a városból már tilos volt lövéseket leadni. A várost védő katonák és polgárok így szinte csak kézfegyvereket voltak kénytelenek használni.¹⁰⁷

Nem csak a védművek, hanem a város egyéb berendezései is folyamatosan károkat szenvedtek. Ezek pótlását szolgálta számos intézkedés. Így például a kamarás július végén egy erős, hosszú kötelet vásárolt a vízemelő berendezéshez („ein langes starkes seil, dem wasser lasser”).¹⁰⁸ Ebben az időszakban megsérülhetett az egyik malom is, mivel a városvezetés Pavel Millernek két kézi malmot bocsátott a rendelkezésére, hogy a létfontosságú termelés zavartalanul folyhasson tovább.¹⁰⁹

Az eszközbeszerzéseken túl a személyi veszteséget is igyekezett pótolni a város. Ha elvétele is, de említenek olyan városi alkalmazásban lévő szolgát, aki elesett az ostrom során. Nagy valószínűséggel a malmoknál is előfordult hasonló veszteség, mivel a fent említett két kézimalom működtetéséhez munkaerőt (segédet) is biztosított a város a molárnak.¹¹⁰ A nagy valószínűséggel éjjel-nappal termelő malmok munkáját időről időre igavonó állatokkal, vagy többek között gyertyákkal is segítették.¹¹¹

Az ostrom befejezése után azt lehet látni a számadáskönyvekben, hogy a város ősz elején megpróbálta a nagyobb javítási munkálatokat elvégeztetni, illetve gondoskodtak a kimerült készletek feltöltéséről. Ennek megfelelően az eddigieknél is jelentősebb mennyiségű építőanyagot szereztek be, valamint ezzel párhuzamosan a kézművesmunkák is újra nagyobb összegeket emésztettek fel. Magától értetődően próbálták pótolni az elvesztett állatállományt és egyéb készleteket is.

Következmények

A svédek és az erdélyiek összesen 8 000 embert veszítettek az ostrom során. Ennek érthető módon nagyobb része a svédek közül került ki. A legnagyobb veszteséget azonban nem a harcok során szenvedték el, hanem az ostrom utolsó napjaiban kitört járványban.¹¹² A svéd hadvezér megerősítette az Alsó-Ausztriában elfoglalt városokat, majd téli szállására vonult Csehországba. A kimerülés jeleit mutatja, hogy még szeptemberben a császári szövetségben harcoló szász választó fegyverszünetet kötött Torsensonnal és ezzel kivált a hadviselő felek sorából. A civil veszteségekről tudósít, hogy becslések szerint a svédek hadjárata által érintett osztrák, morva és cseh régiókban a lakosság egyharmada elpusztult.¹¹³ Maga Torsternson is megszenvedte az ostromot, köszvénye annyira elhatalmasodott, hogy még két órát sem tudott egy huzamban nyeregben tölteni. Végül is októberben kevesebb mint 10 000 emberével tovább vonult Szászországon át Thüringiába.¹¹⁴

Ferdinánd már nem sokkal az ostrom után nyilvánította háláját a brünnieknek. A császárhoz küldött brünni követek szeptember végén vették kézhez az uralkodó köszönétét. Ebben Ferdinánd

¹⁰⁴ AMBma RKMR Č 327 f. 39v.

¹⁰⁵ Urkunden 1895: LXXV. 83–84.

¹⁰⁶ Urkunden 1895: LXXVI., 85–86.

¹⁰⁷ Bretholz 1895: 67.

¹⁰⁸ AMBma RKMR Č 327 f. 40r.

¹⁰⁹ AMBma RKMR Č 327 f. 40r.

¹¹⁰ AMBma RKMR Č 327 f. 40v.

¹¹¹ AMBma RKMR Č 327 f. 41v.

¹¹² Wilson 2009: 697.

¹¹³ Neuhold 2011: 186.

¹¹⁴ Wilson 2009: 698.

hangsúlyozta, hogy milyen nagy jelentősége volt „a városvezetés és a polgárok hűségének és bátorságának, melynek köszönhetően saját vagyonukat, testi épségüket és életüket nem kímélve 16 hétig álltak ellen a kemény ostromnak, ami kivívta a világ csodálatát”. A méltató szavak mellett a császár anyagiakban is igyekezett kifejezni köszönetét. Elsőként 30 000 forint kifizetését irányozta elő a városnak. A pénzbeli elismerés némi szépséghibája volt, hogy az egyébként sem jelentős összeget 3 000 forintos éves részletekben kellett kifizetnie a kamarának. További pénzbeli könnyítést jelentett, hogy a császár öt éves moratóriumot rendelt el Brünn hitelezőinek. Mindezekon túl további privilégiumokban részesítették a várost. Többek között egy időre vámmentességet nyertek a brünni kereskedők, valamint a város kiváltságát nyert ló- és marhavásár tartására. A privilégiumokat az 1646 februárjában kiadott császári kegylevél foglalta össze. Végül néhány olyan brünni polgárt, aki kitüntette magukat a harcokban kisebb ajándékokban részesítette az uralkodó.¹¹⁵

A város újjáépítéséhez nem voltak elégségesek a Brünnben az ostrom után még fellelhető készletek. Jól jelzi a császári adminisztráció súlyos forráshiányát, hogy Ferdinánd nem sokkal a svédek elvonulása után számos világi és egyházi méltóságot arra kért, hogy birtokokról bocsássanak a város rendelkezésére meszet és épületfát, hogy a 16 hétig bátran védekező brünniek ki tudják javítani a falakat és a házaikat.¹¹⁶

Brünn pozíció-módosulása a városhálózatban

A morva város pozícióját vizsgálva hosszútávú változások is kimutathatók, amelyek részben a negyvenes évek katonai eseményeire vezethetők vissza. Számos olyan változási tendenciát ismerünk a korszakból, amelynek keretében a harci eseményeknek köszönhetően módosultak a súlypontok egy térség városhálózatán belül.

Talán a legismertebb európai példa Antwerpen esete. A város a 16. század derekán, egészen a hetvenes évekig kétséget kizáróan az európai- és részben már a globális gazdasági rendszernek is a központja volt. Mindent megváltoztatott azonban a város 1576-os elpusztítása, amikor az antwerpeni erődbe szorult és az ellátás hiánya miatt már éhező spanyol katonák kitörték és néhány óra leforgása

alatt elpusztították a virágzó várost, amely így elvesztette központi szerepét. Utóbbi Amsterdam vette át és mikor a németalföldi csapatoknak esélye lett volna a századforduló környékén visszafoglalni Antwerpent, a zeelandi és a hollandi polgárok inkább „lemondtak” a protestáns hittestvérek megsegítéséről, sőt a felkelő csapatok parancsnokának, Orániai Móricnak kategorikusan megtiltották, hogy visszafoglalja a vetélytárs flamand várost.¹¹⁷

Hasonló súlypont-áthelyeződés ismert a magyar történelemből is. Az 1526 és főként az 1541 utáni oszmán expanzió eredményeként Buda jelentősége drasztikusan lecsökkent. Gazdasági szerepét – Béccsel közösen – a határmenti városi központok, elsősorban Nagyszombat és Pozsony vették át.

Visszatérve a morva városhálózathoz, a harmincéves háború viharai a térségben is jelentős változásokat eredményeztek. Amint az közismert, az 1620-as fehérhegyi csata után II. Ferdinánd drasztikusan megbüntette a cseh és a morva rendeket. Ennek részeként a Morva Örkösorságot az elkövetkező években tulajdonképpen az Örökös Tartományok státuszában kezelte. A tartomány kvázi fővárosának pedig Olmützöt tették meg. Brünn a központi szerepkörért és egyúttal a „morva főváros” címért mindig is az észak-morva Olmützcel versenyzett. A két város konkurálásában a kora újkor legnagyobb konfliktus-sorozatának az utolsó szakasza hozta el a legjelentősebb változást. A morva Rómaként is címezett Olmütz jobban megszenvedte a harcokat, mivel ott sikeres volt a svédek ostroma, az észak-morva város jelentőségében visszaszorult Brünnhöz képest.¹¹⁸ Így a negyvenes években két ostromot is megélt Brünn végül is nem csak a svéd támadást verte vissza, hanem átvitt értelemben morva vetélytársát is legyőzte a köztük folyó versengésben.

Összefoglalás

Összességében tehát megállapítható, hogy a brünni polgárság katonai ereje a császári, vagy a támadó svéd-erdélyi csapatokhoz képest sem tekinthető jelentősnek. Mindazonáltal az erődnek és a városnak az egymásrautaltsága kétségtelen volt. Ez nem csak a térbeli értelemben vett kapcsolat miatt megkérdőjelezhetetlen. A város által nyújtott logisztikai bázis is kiemelt jelentőséggel bírt. Az lőpor-utánpótlás, ellátás, eszközállomány mellett ugyancsak fontos

¹¹⁵ Bretholz 1895: 78–79.

¹¹⁶ Urkunden 1895: XCV. 97–98.

¹¹⁷ Pusztai Gábor szíves szóbeli közlése alapján. A témához áttekintően: Pusztai 2018: 142., 147–148.

¹¹⁸ Nosková 2010: 9.

szerpepe volt a városi kézművesek speciális szakértelmének. Amint azt korábban említettem, utóbbiak közül számos iparos a mai fogalmaink szerint utászegységekben támogatta a védősereget. További jelentős momentumként emelhető ki, hogy a városvezetés és Souches együttműködése szintén nagyban hozzájárult a hatékony védelemhez. Végül, de nem utolsósorban, ha alacsonyabb harcértéket képviselve is, de a városi polgárok is kivették a részüket a tényleges harcokból.

A bevezetőben említett hosszútávú kutatási projekt keretében a közeljövőben remélhetőleg még lesz alkalmam további forrásokat vizsgálni Brünn kora újkori történelméből.

Levéltári források

AMBrna
Archív Města Brna
RKMR Register der Kammermeisterrechnungen (Registrum camere civitatis Brunensis); I B 2a Č 327, évkör: 1644–1646
RZHR Register der Zeughausrechnung Č 7127, évkör: 1597–1598
RSR Register der Salpeterrechnung (Saliterrechnung); I B 2j Č 7127, évkör: 1597–1598

ÖStA
Österreichisches Staatsarchiv
KA Kriegsarchiv
Kartensammlung

Kiadott források

Urkunden 1895: Urkunden Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. Berthold Bretholz (szerk.). Brünn, 1895.

Szakirodalom

Bretholz, Berthold 1895: Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Brünn
Broucek, Peter 2001: Der Krieg und die Habsburgerresidenz. In: Andreas Weigl (Hrsg.): Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession. Wien – Köln – Weimar. 106–154.
Czigány István 2017: I. Rákóczi György erdélyi fejedelem királyellenes hadjárata a harmincéves háborúban (1644–1645). Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae 44. 75–96.

Domokos György 2005: Váraink fegyverzete és felszerelése a XVI–XVII. században az inventáriumok tükrében. In: A hódoltság kora. Szakkönyv- és tanulmánygyűjtemény a törökör történelméből. Arcanum-CD-ROM, Budapest. (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltság-a-hodoltság-kora-magyarország-torokkori-tortenete-1/a-vegvari-rendszer-kiepitesi-es-ellatasa-4003/varaink-fegyverzete-es-felszerelése-a-xvi-xvii-szazadban-az-inventariumok-tukreben-5169/4-a-lopor-5256/43-a-lopor-gyartasa-5262/>)

Domokos György 2021: Kő és tűz. Erődépítészeti és tűzérsegtörténeti tanulmányok. Budapest, 2021., https://militaria.hu/uploads/files/53369400_1636402558.pdf

Evans, Robert J. W. 1986: Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen. Forschungen zur Geschichte des Donauraumes Band 6. Wien – Köln – Graz.

Gotthard, Axel 2016: Der Dreißigjährige Krieg. Eine Einführung. Köln–Weimar–Wien

Kampmann, Christoph 2013: Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg: Geschichte eines europäischen Konflikts. Stuttgart

Klapka, Petr 2015: Jean Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles. Párizs

Koller, Polykarp 1845: Die Belagerung von Brünn durch die Schweden im Jahre 1645. Das denkwürdigste Jahr aus Brünns Vorzeit. Brünn

Munzar, Zdeněk 2015: Brno téměř čtyři měsíce vzdorovalo více než desetinásobné přesile. (<http://www.vhu.cz/brno-temer-ctyri-mesice-vzdorovalo-vice-nez-desetinasobne-presile/> html – Letöltés: 2022. június 17.)

Neuhold, Helmut 2011: Der Dreißigjährige Krieg. Wiesbaden

Nosková, Jana 2010: „Brin ist nit hin!” Bilder der „Heimat” in der Publizistik der vertiebenen Brünnner Deutschen Ende der 1940er und in den 1950er Jahren. In: Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde (51.) 7–43.

Pusztai Gábor 2018: Vallási menekültek Hollandiában a kora újkorban, tolerancia és gazdasági érdek. In: Pósn László – Veszprémy László – Isaszegi János (szerk.): Migráció a kora középkortól napjainkig. Budapest. 139–158.

- Sterneck, Tomáš 2012: Dva prameny k dějinám Brna z první poloviny třicetileté války. Brno v minulosti a dnes. (25.) 117–164.
- Tózsá-Rigó Attila 2006: Az 1497-es pozsonyi bor-kimérési statútum. In: Agrártörténeti Közlemények 47. (2006) 1-4. sz. 202–222.
- Tózsá-Rigó Attila 2013: Bethlen-kép a német- és az angol nyelvű szakirodalomban. In: Papp Klára – Balogh Judit (szerk.): Bethlen Gábor képmása. Speculum Historiae Debreceniense. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézet Kiadványai 15. Debrecen. 55–74.
- Tózsá-Rigó Attila 2018: Das Bild des Fürsten von Siebenbürgen Gabor Bethlen (1613–1629). In: Zprávy Včely Čáslavské 3, Muzejní a vlastivědný spolek “Včela Čáslavská”, Archeologický ústav AV ČR v Praze, Čáslav. 45–50.
- Tózsá-Rigó 2021: Hírek nyugaton egy keleti háborúról – Esztergom 1595. évi ostroma. II. Ars Militaria blog. (https://arsmilitaria.blog.hu/2021/03/21/hirek_nyugaton_egy_keleti_haborurol_esztergom_1595_evi_ostroma_ii. Letöltés 2022. május 3.)
- Tózsá-Rigó Attila 2022a: Eine eroberte und belagerte Stadt am Anfang des Dreissigjährigen Krieges. Pressburg in den Jahren 1619–1620. Documenta Pragensia 41., megjelenés alatt
- Tózsá-Rigó Attila 2022b: „*Der Kammerer kaufft auff margkht Habern und Ross*”. Tiere in der frühneuzeitlichen Pressburg (1528–1610). Documenta Pragensia 42., megjelenés alatt
- Wilson, Peter H. 2009: Europe’s Tragedy. A History of the Thirty Years War. London – New York – Toronto